

IKKE: EEN BIJZONDERE NOMINATIEFVORM

Jack Hoeksema

Ikke, ikke, ikke en de rest kan stikke
(Oud-Hollands gezegde)

Ikke, bij de flikke?
(homepage politiecorps Lommel (België))

1. Een observatie van Albert Sassen*

In *Het Drents van Ruinen* (Sassen 1953: 118) staat een observatie waarvan het belang uitstijgt boven die van de Nedersaksische dialectologie. Net als het standaard-Nederlands kent het Ruinens drie vormen van de eerste persoon enkelvoud nominatief van het persoonlijke voornaamwoord: de standaardvorm *ik*, de clitische vorm *'k* en de “emphatische vorm *ikə*.” De laatste vorm heeft als eigenaardigheid dat hij nooit optreedt bij een finiet werkwoord. Sassen geeft onder andere de volgende voorbeelden met het gebruik van de emphatische vorm te illustreren:

- (1) en ikə mit mien lanġə steltŋ van biinnġ, ik flóðərə nòg ies èèvŋŋ oaver die schoalŋ hen
en ik met mijn lange stelten van benen, ik fladder nog es even over die schalen heen
- (2) mar ikə niit, nee, ik wil gee^rn ...
maar ik niet, nee, ik wil graag
- (3) toe wej, mien vrouw'en ikə, vroegər nòg vrejdnġ, wee'j nòg wel de'w ies van
toen wij, mijn vrouw en ikke, vroeger nog vrijden, weet je nog wel dat we 'ns van

Echtŋ kwammġ, mit 'n drejnġ: ikə en iejə en Lumə Diekman?
Echten kwamen, met z'n drieën: ik en jij en Lume Diekman?
- (4) ie weet mee^r as ikə jij weet meer als ikə

Kort samengevat levert dit overzicht vier contexten op voor *ikke*:

- (5) a. dislocatie (aan- en uitloop van hoofdzinnen: “ikke, ik fladder etc.”)
b. bijstelling (“wij, mijn vrouw en ikke”)
c. elliptische contexten (“maar ikke niet”)
d. comparatieven (“dan/als ikke”)

* Dit artikel werd als lezing gepresenteerd op de jongstleden Tabudag, 16 juni 2000 te Groningen. Ik dank de aanwezigen voor commentaar. Dit artikel is opgedragen aan de nagedachtenis van Albert Sassen.

waarbij men geneigd zal zijn om c en d samen te voegen, evenals a en b. Al deze contexten hebben inderdaad gemeen dat ze geen finiet werkwoord hebben waarmee de emphatische vorm congrueert.

Zoals voorbeeld (3) al laat zien, staat de lange vorm *ikke* niet alleen in het Drents van Ruinen. Er is ook een lange vorm van het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon enkelvoud nominatief, *ie*, te weten de vorm *iejə*. Hierover merkt Sassen (1953: 119) op dat het dezelfde distributie heeft als *ikke*, zei het dat Sassen eenmaal een voorkomen in een imperatief heeft genoteerd:

- (6) òch, vørek ieje!
 ach, verrek jij!

Vermoedelijk mogen we het als een geval van rechtsdislocatie opvatten, zodat de stelling van Sassen dat de emphatische vormen nooit met een finiet werkwoord te combineren zijn, ook niet door dit geval weerlegd wordt.

Andere voorbeelden van het gebruik van *ieje* zijn:

- (7) doar waa'k nooit bənouwt veu'əwest – iejə wel?
 daar was ik nooit benauwd voor geweest – jij wel?

- (8) Ikə? - Ja, iejə!
 ik? ja, jij!

De term “emphatisch” die Sassen hanteert voor de lange vormen moet naar mijn oordeel gezien worden als behelzend een contrastief of focusaccent. Dit accent hoeft niet het hoofdaccent in de zin zijn (bijv. in rechtsdislocatie volstaat een geringe mate van nadruk: *Leer NEER die bal, jij!* versus **Leg NEER die bal, je!*).

Voordat we wat meer licht laten schijnen op de Drentse lange nominatieven, is het nuttig om een uitstapje te maken naar het Engels, waar zich iets eigenaardigs voordoet met de nominatief in precies dezelfde contexten waar het Drents het gebruik van *ikke* toestaat.

2. Toekenning van de nominatief in het Engels

Het ontbreken van finiete werkwoorden bij *ikke* is belangwekkend omdat juist de finiete werkwoorden vaak worden gezien als de regeerders bij uitstek van de nominatief. In de Government-Bindingtraditie wordt de nominatief vrijwel voortdurend in verband gebracht met de kenmerken van finietheid, te weten tijd en congruentie. Vooral in het Engels is de relatie tussen finietheid en het gebruik van de nominatief vaak heel frappant. Terwijl subjecten van finiete werkwoorden de nominatiefvorm aannemen, treedt doorgaans de accusatiefvorm op bij niet-finiete constructies:

- (9) a. He/*him is running.
 b. Let him/*he run.
 c. Him run?! Never!
 d. All I want is for him/*he to run.

In een artikel, gewijd aan zinnen van het type in (8c), ook wel bekend staand als *Mad Magazine*-zinnen, naar een komisch tijdschrift dat zich nogal te buiten ging aan deze constructie, heeft Akmajian (1984) erop gewezen dat de naamval van het subject de ongemarkeerde accusatief is. In een voetnoot meldde hij dat in de Zweedse tegenhangers van deze constructie de nominatief gebruikelijk is, “which turns out to be the unmarked [...] form in that language” (1984: 4).

De notie van een ongemarkeerde (of *default*) naamval die niet via rectie wordt toegekend is sindsdien een gebruikelijke in de syntactische literatuur. De gedachte hierbij is dat overal waar geen finiet werkwoord een nominatief kan toewijzen, de accusatief dient als een algemeen beschikbare terugvaloptie.

Nu is de situatie in het Engels gecompliceerd doordat er nogal wat variatie optreedt in het taalgebruik. Dit valt nog niet al te zeer op bij de infinitiefconstructies in (9), maar wel bij een aantal andere contexten, die worden opgesomd in Emonds (1986: 96):

- (10) Nevengeschikte subjecten¹
 a. Mary and him are late.
 b. Are your friends or us going to pick up John?
 c. Sometimes her and us were late.
- (11) Comparatieven en *Exception Phrases*
 a. Everyone but them gets on John’s nerves.
 b. Students smarter than her get no scholarship.
- (12) Naamwoordelijk deel van het gezegde
 a. If I were him, I would not do that.
 b. It is just us who John says are late.
- (13) Determinator-gebruik van pronomina
 a. Us commuters are often blamed for smog.
 b. How much would us with insurance have to pay?
- (14) Bijstellingen
 a. Judy thinks that the best math student, namely her, ought to get a scholarship.
 b. My twins say that the three New Yorkers, Mary and them, know the most about art.

Het zal de lezer niet zijn ontgaan dat hier dezelfde omgevingen terugkeren, die volgens Sassen (1953) in het Drents het optreden van *ikke* toestaan. Alleen dislocatie en ellipsis ontbreken in het rijtje van Emonds, maar dat is ten onrechte. Ook bij dislocatie staat het Engels een accusatief pronomina toe:

(15) Dislocatie

- a. Me, I don't have time for that.
- b. Him, he's a bad-ass cop.

Idem voor ellipsis:

(16) Ellipsis

- a. You are to blame, not me.
- b. I ate the beans, but him, the broccoli.

In al deze contexten vereist de prescriptieve grammatica veelal een nominatief, maar volgens Emonds gaat zij daarbij in tegen de aard van de Engelse taal zelf, en veronderstelt zij een norm, die niet of nauwelijks te leren is, maar op een precaire wijze in stand gehouden wordt door een samenzwering van onderwijzers, stijlboeken, journalisten en eindredacteuren. Het resultaat van deze inspanningen is gemengd: in gesproken taalgebruik overheerst de accusatief als vanouds in vrijwel alle gevallen, in geschreven taalgebruik vindt men de nominatief,² maar veelvuldige hypercorrectie verraadt het exogene karakter van dit gebruik (cf. Sassen 1963 voor deze term). Het feit dat iedere generatie met veel moeite het gebruik van de accusatief in de bovenstaande constructies moet afleren, terwijl andere substandaard eigenschappen zoals dubbele negatie en dergelijke zonder veel moeite en instructie door de Amerikaanse middenklasse worden afgezworen in schriftelijk taalgebruik, wijst er volgens Emonds op dat de prestigenorm in feite strijdig is met de grammatica van het Engels.

Emonds gaat ervan uit, dat de nominatief in het Engels wordt geregeerd door INFL, en dat hierbij een strikte vorm van regeren vereist is, waarbij het doorgeven van naamvalskenmerken naar lagere, niet direct geregeerde, knopen niet is toegestaan. Voor nevenschikkingen houdt dit in dat de nominatief niet kan worden toegekend aan de individuele conjuncten. Bij ellipsis neemt Emonds aan dat alleen een niet-lege INFL de nominatief kan toewijzen, zodat ook daar alleen de accusatief overblijft als default naamval. Alle andere gevallen spreken verder voor zich, met uitzondering van de pronominale determinatoren. Hier zou men, onder de moderne DP-hypothese, mogen uitgaan van een nominatief op het D-hoofd bij gebruik in subjectpositie. Immers, de verwachting is dat als naamval ergens wordt uitgespeld, dan in ieder geval op het hoofd. Nu schreef Emonds in een tijd dat de DP-hypothese nog niet algemeen gangbaar was, maar vanuit een moderner perspectief is het gebruik van *us* i.p.v. *we* in (13) natuurlijk wel enigszins raadselachtig. Ik zal deze kwestie verder laten rusten.

3. De nominatief als default naamval

Het Engelse gebruik van een accusatief in vrijwel alle gevallen opgesomd in (9-16) is voor een Nederlander op zijn zachtst gezegd merkwaardig bij een eerste kennismaking. De

neiging bestaat dan ook om dergelijke voorbeelden als marginaler en meer substandaard te zien dan ze voor sprekers van het Engels feitelijk zijn.

Het Nederlands kent een nominatief bij subjecten van een infinitief:

- (17) a. En wij maar rennen!
b. Ik stinken? Je zult je zuster bedoelen.

evenals in niet-verbale zinstypen:

- (18) a. Zij blij.
b. Hij een profvoetballer? Morgen brengen!
c. Wij allemaal naar New York?

Accusatieve pronomina zijn in al deze gevallen uitgesloten:

- (19) a. *Mij stinken?
b. *Haar blij.
c. *Hem een profvoetballer?
d. *En ons maar rennen.

Deze stand van zaken laat zich eenvoudig verklaren als de nominatief opgevat wordt als de default naamval van het Nederlands, vergelijkbaar met de accusatief in het Engels. Een dergelijke verklaring stond Akmajian al voor ogen om te verklaren dat het Zweeds een nominatief subject kent bij Mad Magazine-zinnen. Ook Van Zonneveld (1994) gebruikt dit idee in een korte uitweiding over “Indianentaal,” oftewel “Black Dutch,” het eigenaardige register dat Nederlanders graag gebruiken om het kromme Nederlands van buitenlanders belachelijk te maken (en soms ook om tegen hen te praten):

- (20) Dit geen gekke tekens, maar Afrikaanse letters zijn, en Sjimmie negertje, dus hij kunnen lezen! (Sjors en Sjimmie, aangehaald door Van Zonneveld)

We zouden dus het volgende kunnen veronderstellen:

- (21) Naamval (voor zover niet semantisch van aard, zoals ablativus, instrumentalis e.d.) wordt toegekend
- door rectie (via een lexicaal hoofd of inflectie) of
 - door congruentie, of
 - per default
- (22) *Default Naamval in het Nederlands*
- Het Nederlands heeft de nominatief als default naamval, en tevens als geregeerde naamval bij finiete werkwoorden
 - ikke* en *ieje* kunnen niet geregeerd worden, maar drukken alleen de default-naamval uit

De stelling in (22b) is overigens niet nieuw: ook Haegeman (1995) verklaart *ikke* als een drager van defaultcasus, overigens zonder veel argumentatie. De bovenstaande vergelijking van het Engels en het Drents is bedoeld om een sterkere empirische basis te geven voor stelling (22b).³

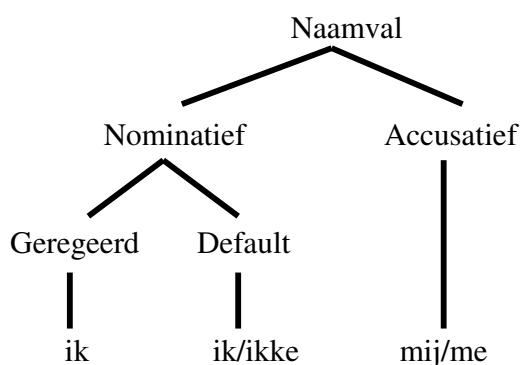
Met bovenstaande stellingen lijkt, op het eerste gezicht, de eigenaardige distributie van *ikke* en *ieje* te zijn verklaard, evenals de opvallende overeenkomsten met het gebruik van accusatieve voornaamwoorden in het Engels. Tevens hebben we onafhankelijke evidentie voor de notie van *default case* gevonden in de vorm van twee pronomina die een vormelijk verschil vertonen tussen default en geregeerde naamval. Toch blijven er enkele vragen die verder nadenken over deze oplossing vergen.

4. Wat is defaultnaamval eigenlijk?

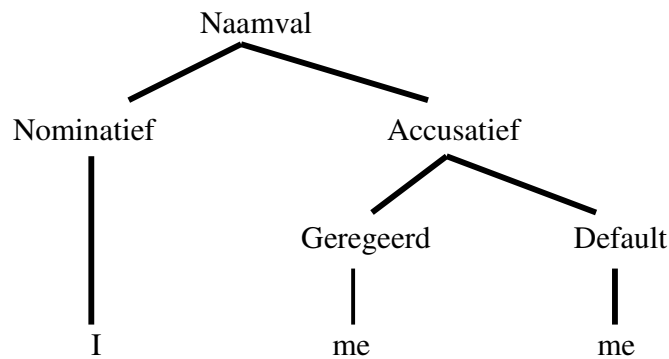
De gedachte dat een van de naamvallen in het systeem dienst doet als een manusje van alles voor alle restgevallen waarin de grammatica niet voorzorg is kennelijk een zeer aantrekkelijke, want hij duikt om de haverklap op. Dat deze naamval in het Nederlands de nominatief zou zijn, ligt echter wat minder voor de hand. Wanneer we even afzien van de non-argumentsposities waar *ikke* kan verschijnen, lijkt het Nederlands bijzonder veel op het Engels. In subjectspositie bij finiete werkwoorden gebruiken we de nominatief, elders de accusatief (directe objecten, indirecte objecten, objecten van preposities). Het ligt dan ook eerder in de lijn der verwachting dat de accusatief als ongemarkeerde of default naamval zou opduiken: het lijkt immers voor de canonieke argumentsposities het “elsewhere” geval.

Ik zal dit punt verder laten rusten, en me richten op enkele andere kwesties die nog niet helemaal helder zijn. De eerste kwestie van enig belang is de preciese status van het onderscheid tussen *ik* en *ikke*. Als *ikke* alleen defaultcasus mag dragen, dan kan het geen gewone nominatief zijn. We hebben nu immers een onderscheid geïntroduceerd tussen geregeerde en default naamvallen. De vorm *ik* kan als geregeerde, maar ook als default nominatief dienen, terwijl *ikke* alleen per default kan worden gebruikt. Dit betekent dat we het naamvalssysteem in feite compliceren door twee soorten van nominatief te onderscheiden. Het Nederlandse systeem ziet er dan (enigszins vereenvoudigd) uit als (23), het Engelse als (24):

(23) Nederlandse naamvalssysteem (vereenvoudigd)



(24) Engelse naamvalssysteem



Deze complicatie zie ik niet als een ernstig probleem. De hiërarchische structuur in het naamvalssysteem die bovenstaande schema's postuleren lijkt me toch al noodzakelijk voor andere gevallen. Zo zal men voor oudere stadia van het Nederlands de genitief moeten opsplitsen in een gewone genitief en een partitieve genitief. De twee genitieven lijken veel op elkaar, net als *ik* en *ikke* veel op elkaar lijken, maar vallen niet samen. Zo kent de partitieve genitief (*een druppel waters, een bete broods, weinig gelds*) doorgaans geen determinator, maar de gewone genitief wel (*het verzoek des konings*), en kan de gewone genitief zowel voor als na het substantief staan waar het bijhoort, maar de partitieve genitief alleen erna:

- (24) a. des konings verzoek
b. *broods bete
c. eens vaders wens
d. *waters druppel

We zullen dus één categorie van genitieven moeten postuleren, met overeenkomstige morfologische vormen, die wordt opgesplitst in een reguliere en een partitieve onderklasse. Ik speculeer dat een zorgvuldige studie van andere naamvalssystemen op dezelfde wijze meer hiërarchische structuur bij individuele naamvallen aan het licht zal brengen dan men wellicht had vermoedt.

Een kwestie die we nog niet grondig hebben bekeken is naamvalstoekenning bij elliptische constructies. Zoals verwacht, zien we hier vaak een nominatief opduiken waar het Engels gebruik maakt van een accusatief:

- (25) a. Ben je boos? Ik/*mij niet.
b. Gaan zij mee? - Nee, wij/*ons.
d. Zij zongen het Wilhelmus, en wij/*ons de Marseillaise.

We zouden dit kunnen opvatten als directe evidentie voor de gedachtegang dat (a) het hier om default casus gaat (en niet een geregeerde nominatief) en (b) dat de nominatief als algemene default naamval fungeert in het Nederlands. Merk echter op dat alle pronomina in

(26) begrepen moeten worden als subjecten bij een weggelaten predikaat. Gaat het echter om objecten, dan is de naamval telkens accusatief:

- (26) a. Zoek je hem? - Nee, haar/*zij.
b. Wil je koffie? - Nee, jou/*jij.
c. Piet zoekt haar, en zij hem/*hij.

Het lijkt daarom gevaarlijk om al te zeer te vertrouwen op default-naamvalstoekenning als het mechanisme dat de nominatief in (26) moet verklaren. Immers, dan zou men ook in (27) nominatiefvormen mogen verwachten.

Onder een van de gangbare benaderingen van elliptische structuren worden gevallen als die in (27) afgeleid via een deletietransformatie die identiek materiaal verwijdert in contexten als antwoorden op vragen of nevenschikkingen. Een dergelijke benadering heeft geen enkele moeite met het correct voorspellen van de naamvallen in (26) en (27). Deze naamvallen zijn gewoon toegekend onder rectie, waarna de regerende elementen zijn verwijderd. Een onmiddellijk probleem voor een deletietheorie is nu het Engels, waar de accusatieve subjecten onmogelijk verklaard kunnen worden uit de onderliggende structuur die voorafgaat aan het deletieproces. Ook de mogelijkheid van *ikke* en *ieje* in zulke contexten in het Drents blijft dan onverklaard.

In plaats van een deletietheorie zal ik daarom een iets andere benadering voorstaan. Laten we eens veronderstellen dat de restanten van ellipsis een overeenstemmingsrelatie onderhouden met een antecedent (“case matching”), die prosodisch onder meer wordt uitgedrukt via contrastief accent. We krijgen dan een type van lange-afstandscongruentie waarvan bekend is dat er nogal eens haperingen in kunnen optreden (“mismatches”). Te denken valt bijvoorbeeld aan geslachtscongruentie in tal van talen. Bij strikt lokale congruentie, zoals die tussen lidwoord en zelfstandig naamwoord, treedt vrijwel nooit discongruentie op, maar bij lange-afstandscongruentie (bijv. tussen een antecedent en een pronominaal element) is dit veel gebruikelijker (cf. Corbett 1991). Semantisch geslacht kan het dan in sommige talen winnen van lexicaal geslacht. Denk maar eens aan gevallen als:

- (27) Het/*de meisje denkt dat zij/?het goed kan dansen.

Naamvalscongruentie is een verschijnsel dat in ieder geval noodzakelijk is voor een juist begrip van dislocatieconstructies (cf. Van Riemsdijk 1997). Zo kent het Duits veelal overeenstemming van naamval tussen een constituent in dislocatie en een pronominaal element in de zin:

- (29) Den Peter, ich mag ihn nicht besonders.

Zoals Van Riemsdijk echter opmerkt kan men in dergelijke gevallen ook wel een discongruerende nominatief krijgen:

- (30) Der Hans, ich kenne ihn schon seit zwölf Jahren.

Omgekeerd krijgt men echter in plaats van een congruerende nominatief nooit een discongruerende accusatief in het Duits. De situatie is dus als volgt: of er is naamvalscongruentie, of er is een default naamval. Defaultnaamvallen worden dus niet alleen toegerekend aan posities waaraan langs geen enkele andere weg een naamval kan worden toegerekend, maar ook wel aan posities die in aanmerking komen voor casuscongruentie.

Behalve dislocatie kent ook appositie het verschijnsel van casuscongruentie. Ook hier moet men daarom rekening houden met de mogelijkheid van defaulttoekenning.

Verder kent ook het naamwoordelijk deel van het gezegde casuscongruentie in vele talen. In het Latijn heeft het gezegde dezelfde naamval als het subject. Doorgaans zal dit een nominatief zijn, maar bij AcI-constructies treden accusatief-subjecten op, en dus ook daarmee congruerende predikaten:

(31) Homo homini lupus.
 mens[NOM] mens[DAT] wolf[NOM]
 “de mens is een wolf voor de mens”

(32) Ceterum censeo hominem homini lupum esse.
 overigens acht-1sg mens[ACC] mens[DAT] wolf[ACC] zijn
 “Overigens acht ik de mens een wolf voor de mens te zijn”

Idem dito in het Duits, Russisch en andere talen. In het Engels, waar nauwelijks casuscongruentie lijkt op te treden vinden we in plaats hiervan de defaultnaamval accusatief:

(33) a. It's me.
 b. Toys R Us.
 c. I wish I were him.

In het Frans duikt ook veelal een defaultvorm op:⁴

(34) a. C'est moi.
 b. C'est toi.
 c. C'est lui.

Het Nederlands is ingewikkelder. Naast congruentiegebaseerde naamvalstoekenning zien we bij predikaatnomina soms ook accusatieven:

(35) a. Ik ben ik.
 b. *Ik ben mij.
 c. Als ik jou was, zou ik dat niet doen.
 d. *Als ik jij was, zou ik dat niet doen.
 e. Jij bent mij niet.
 f. *Jij bent ik niet.

Het lijkt erop dat casuscongruentie verplicht is bij coreferentiële elementen en geblokkeerd is in andere gevallen. Ik heb voor deze eigenaardigheid geen verklaring. Een interessant

punt is nu dat we precies in het geval van coreferentie tussen subject en predicaat de mogelijkheid van de defaultvorm *ikke* in het predikaat mogen verwachten. Dit blijkt te kloppen. Een korte speurtocht op het Internet leverde twee voorkomens op van (36a) en geen van (36b):

- (36) a. Ik ben ikke.
b. Ikke ben ik.

Mijn theorie voorspelt dat (36b) ongrammaticaal is, behalve eventueel als inversievariant van (36a). Omdat inversie hier niet de voorkeur geniet, zal in ieder geval (36a) geprefereerd worden boven (36b), en dit stemt overeen met mijn intuïties.

Bij de comparatief valt ook te denken aan een oplossing in termen van casuscongruentie in plaats van deletie. Te verklaren valt hier het volgende paradigma:

- (37) a. Jan vindt haar leuker dan ik.
b. Jan vindt haar leuker dan mij.

De casuscongruentie tussen het object van vergelijking en het subject, respectievelijk het object, kan verklaard worden via deletie of via een congruentiemechanisme. Opnieuw geldt hier het argument dat een deletietheorie niet kan verklaren waarom er in plaats van een verwachte nominatief in comparatieven veelal een accusatief optreedt (cf. 11 hierboven). Immers, er is een scherp verschil tussen (38a) en (38b):

- (38) a. Students smarter than her don't get admitted
b. *Students smarter than her is don't get admitted

Onder de congruentietheorie verwachten we de grammaticaliteit van (37a), omdat we reeds keer op keer gezien hebben dat het Engels waar andere talen congruentiegedrag vertonen vaak op defaultcasus terugvalt.

Ook *exception-phrases*, zoals *behalve*-PPs in het Nederlands, vertonen vaak casuscongruentie (Landman en Moerdijk 1980):

- (39) a. Niemand was uitgenodigd, behalve zij.
b. Ik nodig niemand uit, behalve hen.

Hier is een deletietheorie nog minder aantrekkelijk, omdat er geen grammaticale bron voor is. Immers, als we de PP's in (39) terugvoeren op volledige bijzinnen, dan krijgen we ongrammaticale structuren:

- (40) a. *Niemand was uitgenodigd, behalve (dat) zij was uitgenodigd.
b. *Ik nodig niemand uit, behalve (dat) ik hen uitnodig.

Het hoeft nu ook geen verbazing meer te wekken dat het Engels in deze gevallen een accusatief toelaat waar het Nederlands een nominatief vereist, en dat het Nederlands de mogelijkheid van *ikke* kent:

(41) Niemand geloofde haar, behalve ikke.

4. Defaultvormen zijn benadrukt

In deze sectie bespreek ik kort een eigenschap van pronomina met defaultcasus die in de vorige secties enigszins op de achtergrond is gebleven. Niet alle nominatieve pronomina doen mee met defaultcases, maar alleen de volle, benadrukte vormen:

- (42) a. En wij/*wij maar rennen.
b. Zij/*ze een leuke collega? Hoe kom je erbij!
c. Mee jij/*je!

Ook de Franse defaultvormen zijn steeds de benadrukte pronomina (dus *moi*, niet *me*, *toi*, niet *te*, etc.). We zagen ook dat Sassen *ikke* en *ieje* bestempelde als “emphatische vormen”. Het gaat dus telkens om benadrukte elementen, die een volle vocaal vereisen. Dit ligt om meerdere redenen voor de hand. Ten eerste komen defaultvormen vaak voor in contexten waar een zeker contrastaccent is vereist. Ten tweede moeten deze pronomina ook alleen een uiting kunnen vormen. Wanneer ze in hun eentje een intonationale groep vormen, zullen ze accent moeten kunnen dragen. Dit sluit zwakke pronomina als *we*, *je* etc. uit.

5. IKKE in kindertaal

Het woordje *ikke* doet op het eerste gezicht wat kinderachtig aan. Hoewel volwassenen het ook gebruiken, is het meer kenmerkend voor het taalgebruik van kinderen. Het is dan ook geen vreemde gedachte om het verschijnsel ook eens te bekijken in de CHILDES kindertaalcorpora (MacWhinney and Snow 1990, MacWhinney 1995).

Er is nog een reden om het gebruik van *ikke* bij kinderen eens nader te bekijken. In de vroege stadia van taalverwerving worden er nog slechts weinig finiete werkwoorden gebruikt. Een tijdlang treden finiete constructies naast infinitiefzinnen op, een verschijnsel dat bekend staat als de *Optional Infinitive Stage* (kort: *OI-stadium*, cf. o.m. de Haan 1987, Wexler 1994, 1998, Poeppel en Wexler 1993, Haegeman 1995 voor discussie). Kenmerkend voor dit stadium zijn zinnen als de volgende (voorbeelden afkomstig uit de Haan 1987):

- (43) a. ik een keertje doen
b. ikke weer doen
c. even buiten kijken
d. dit Ad gooien

naast finiete constructies als

- (44) a. gaat niet
b. zo doe ik deur dicht
c. kan niet open

Schütze en Wexler (1996) hebben geconstateerd dat Engelstalige kinderen in het OI-stadium veelal een accusatieve vorm kiezen bij pronominale subjecten. Voor de derde persoon enkelvoud troffen ze de volgende verdeling aan in het taalgebruik van één kind:

(45) *Nina's subject pronomina*

Onderwerp	Finiete zinnen	Niet-finiete zinnen
He + she	255	139
Him + her	14	120
Percentage accusatief	5%	46%

Schütze en Wexler (1996) trachten deze scheve distributie (alsmede het überhaupt voorkomen van niet-ingebedde infinitiefzinnen) te verklaren uit de volgende groep veronderstellingen, die getooid gaat met de weidse benaming *AGR/TNS Omission Model*, afgekort ATOM:

(46) ATOM

- a. AGR of TNS (of allebei) kunnen gedeleerd worden
- b. AGR kent nominatief toe; bij ontstentenis daarvan krijgt het onderwerp default casus.
- c. De Engelse default casus is accusatief, de Nederlandse/Duitse nominatief.
- d. PRO is toegestaan bij afwezigheid van TNS

Infinitiefzinnen kunnen volgens het ATOM dus tweeërlei structuur hebben: ofwel AGR ontbreekt, en het onderwerp is accusatief in het Engels, ofwel TNS ontbreekt, en het onderwerp is nominatief danwel PRO. Het voorkomen van zowel accusatieve als nominatieve subjecten bij infinitiefzinnen en het nagenoeg ontbreken van accusatieve subjecten bij finiete zinnen is daarmee verklaard. De 5% accusatieve subjecten in finiete zinnen bij Nina moeten dan als performance fouten worden beschouwd.

Het ATOM doet een duidelijke voorspelling voor het gebruik van *ikke* bij kleine kinderen in het Optionele Infinitief-stadium: bij finiete werkwoorden mag alleen *ik* optreden, bij infinitiefzinnen zowel *ik* als *ikke* en bij uitingen zonder werkwoord ook zowel *ikke* als *ik*. Verder is de voorspelling dat in infinitiefconstructies naar verhouding meer voorkomens van *ik* zijn te vinden dan bij uitingen zonder werkwoord, omdat infinitiefconstructies ambigu zijn tussen een structuur met AGR en een geregeerde nominatief (waar *ikke* is uitgesloten), en een structuur met TNS en een default nominatief die wel *ikke* toelaat. Uitingen zonder werkwoord daarentegen zijn aangewezen op default markering of markering via casuscongruentie, in welk geval *ikke* telkens mogelijk is.

Zoals Wexler (1998) niet nalaat te benadrukken, is het mooi om een theorie te hebben die op dit terrein preciese voorspellingen doet. Nog mooier is het natuurlijk, als die voorspellingen ook blijken uit te komen. Bekijken we het getuigenis van de kindertaalcorpora, dan blijkt dat deze voorspellingen redelijk correct zijn.

Haegeman (1995) geeft gegevens voor twee kindertaalcorpora uit CHILDES, te weten het Hein-corpus (Elbers en Wijnen 1992) en het Niek-corpus (Wijnen 1992). Op grond van Haegemans tellingen kunnen we de volgende tabellen opstellen:

(47) *Ik/ikke bij Hein*

Variant	Finiete zin	Infinitiefzin	Overig
Ik	749	4	69
Ikke	10	6	31

(48) *Ik/ikke bij Niek*

Variant	Finiete zin	Infinitiefzin	Overig
Ik	113	3	9
Ikke	5	17	14

We zien dat finiete zinnen een sterke, nagenoeg absolute, voorkeur hebben voor de vorm *ik*. In alle overige gevallen zien we ofwel een significant lichtere voorkeur voor *ik* (bij Hein) ofwel een voorkeur voor *ikke*. Beschouwen we alle voorkomens van *ikke* bij finiete werkwoorden als fouten, dan zien we een foutenmarge die goed vergelijkbaar is met de 5% casusfouten bij finiete zinnen in de gegevens voor Nina (cf. (45) hierboven). De verschillen die we aantreffen tussen de Niek- en Heincorpora wat betreft niet-finiete constructies laten zich niet grammaticaal verklaren. Volgens onze veronderstellingen mogen in niet-finiete constructies in principe beide varianten gebruikt worden. Het staat de jeugdige taalgebruikers dan ook vrij om een voorkeur voor de ene of de andere vorm te ontwikkelen in dergelijke gevallen.

Teneinde na te gaan of het beeld dat oprijst uit Haegeman (1995) zich laat generaliseren naar andere kinderen heb ik ook een aantal corpora van het Groningse kindertaalproject van Bol, Krikhaar en Wijnen bekeken (zie Wijnen en Bol 1993, Bol 1996). Zo heb ik in het Abel-corpus al turvend de gegevens in (49) aangetroffen:

(49) *Ik/ikke bij Abel*

Variant	Finiete zin	Infinitiefzin	Rest
Ik	395	7	22
Ikke	2	0	16

Aanvankelijk waren deze gegevens gesplitst in twee groepen, een voor de vroegste opnamen en een voor latere opnamen, maar beide groepen laten precies hetzelfde beeld zien. Wel valt op dat er een wat sterkere algemene voorkeur voor *ik* valt waar te nemen in dit Groninger corpus dan in de Niek- en Heincorpora. Bij het Tom-corpus is die voorkeur nog veel sterker: daar heb ik geen voorkomen van *ikke* kunnen vinden. Maar dit corpus is nog om een andere reden uitzonderlijk: 54 van de 56 voorkomens van *ik* staan in een finiete

zin. Elliptische contexten komen in het geheel niet voor, en infinitiefzinnen twee keer. De gegevens voor Matthijs lijken op die van Abel:

(50) *Ik/ikke bij Matthijs*

Variant	Finiete zin	Infinitiefzin	Rest
Ik	349	0	2
Ikke	1	0	3

Idem dito voor Peter, al zijn hier de aantallen te laag om er conclusies aan te verbinden:

(51) *Ikke/ik bij Peter*

Variant	Finiete zin	Infinitiefzin	Rest
Ik	31	0	1
Ikke	1	0	1

Een afwijkend beeld geeft alleen het Iris-corpus:

(52) *Ikke/ik bij Iris*

Variant	Finiete zin	Infinitiefzin	Rest
Ik	91	1	3
Ikke	30	0	8

Opnieuw zien we een voorkeur voor *ik* bij finiete werkwoorden en voor *ikke* elders, maar ditmaal is het aantal voorkomens van *ikke* in finiete zinnen duidelijk groter dan we op grond van de 5% foutenmarge bij Nina en de zelfs nog lagere marges bij de overige Nederlandse kinderen hadden mogen verwachten. Het lijkt erop, dat Iris wel doorheeft dat *ikke* een defaultvorm is (anders valt het verschil tussen finiete en niet-finiete structuren niet te verklaren), maar daaruit nog niet de conclusie getrokken heeft dat deze vorm dus niet in finiete contexten gebruikt mag worden. Het blokkeringsmechanisme, dat defaultvormen weert daar waar gewone naamvallen kunnen worden toegekend, werkt bij haar niet goed.

Noten

¹ Ook het Frans kent default markering bij nevenschikking: *Vous et moi, sommes les plus anciens locataires* (Le Bidois en Le Bidois 1968). Dezelfde emfatische vormen duiken ook op bij onder andere dislocatie: *Eux, qu'ils entrent!* (ibidem).

² Cf. boektitels als *The King and I, I Claudius* versus titels van popsongs: *Me and you and a dog named Boo*.

³ Haegeman legt een interessant verband tussen defaultcasus en defaultnegatie in kindertaal. Ze wijst op Hoekstra en Jordens (1991) die laten zien dat de ontkenner *nee* in kindertaal opduikt in infinitiefzinnen, in

plaats van *niet*. Haegeman speculeert dat *nee* een default Spec-NegP is die optreedt bij afwezigheid van een TP projectie.

⁴ Zij het niet altijd. Zo melden Le Bidois en Le Bidois (1968), dat men op de vraag *Êtes-vous la personne annoncée?* zowel kan antwoorden met: *Oui, c'est moi* als met *Je la suis*. De emphatische defaultvorm is verplicht als het onderwerp *ce* is, terwijl *je* ook *la*, een zogeheten zwakke (niet-emphatische) vorm toelaat. Wel is er een voorkeur voor de constructie met *ce*.

Bibliografie

Akmajian, Adrian

1984 "Sentence types and the form-function fit." *Natural Language and Linguistic Theory*, 2-1, 1-23.

Bidois, Georges le en Robert le Bidois

1968 *Syntaxe du français moderne*. 2e druk, A. en J. Picard, Parijs.

Corbett, Greville

1991 *Gender*. Cambridge University Press, Cambridge.

Elbers, Loekie en Frank Wijnen

1992 "Effort, production skills and language learning," in: C. Ferguson, L. Menn en C. Stoel-Gammon, red., *Phonological Development: Models, Research, Implications*. York, Parkton.

Emonds, Joseph

1985 "Grammatically Deviant Prestige Constructions," in: Michael Brame, Heles Contreras and Frederick J. Newmeyer, red., *A Festschrift for Sol Saporta*. Noit Amrofer, Seattle, 93-129.

Haan, Ger J.

1987 "A Theory-Bound Approach to the Acquisition of Verb Placement in Dutch." In: Ger de Haan en Wim Zonneveld, red., *Formal Parameters of Generative Grammar*, OTS-jaarboek 1987, 15-30.

Haegeman, Liliane

1995 "Root Infinitives, Tense and Truncated Structures in Dutch." *Language Acquisition* 4-3, 205-255.

Hoekstra, Teun en Peter Jordens

1991 "From Adjunct to Head," ongepubliceerd artikel, RU Leiden.

Landman, Fred en Ieke Moerdijk

1980 "*Behalve* als voorzetsel," *Spektator* 9-4, 335-347.

MacWhinney, Brian

1995 *The CHILDES project: tools for analyzing talk*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale.

MacWhinney, Brian en Catherine E. Snow

1990 "The Child Language Exchange System," *Journal of Child Language* 12, 271-296.

Poeppel, David en Ken Wexler

1993 "The Full Competence Hypothesis." *Language* 69-1, 1-33.

- Riemsdijk, Henk van
 1997 "Left Dislocation." In: Elena Anagnostopoulou, Henk van Riemsdijk en Frans Zwarts, red., *Materials on Left Dislocation*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 1-10.
- Sassen, Albert
 1953 *Het Drents van Ruinen*. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen.
 1963 "Endogeen en exogeen taalgebruik." *De Nieuwe Taalgids* 56, 10-21.
 Herdrukt in Jacob Hoogteijling, red., *Taalkunde in artikelen*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1969.
- Schütze, Carson en Ken Wexler
 1996 "Subject Case Licensing and English Root Infinitives." In: A. Stringfellow, D. Cahan-Amitay, E. Hughes en A. Zukowski (red.), *Proceedings of the 20th Boston University Conference on Language Development*, MIT-Press, Cambridge, 670-681.
- Wexler, Ken
 1994 "Optional Infinitives, Head Movement and the Economy of Derivations", in: David Lightfoot and Norbert Hornstein, red., *Verb Movement*. MIT-Press, Cambridge, Massachusetts, 305-350.
 1998 "Very Early Parameter Setting and the Unique Checking Constraint: A New Explanation of the Optional Infinitive Stage." *Lingua* 106, 23-79.
- Wijnen, Frank
 1990 "The development of sentence planning." *Journal of Child Language* 17, 550-562.
- Zonneveld, Ron van
 1994 *Kleine syntaxis van het Nederlands*. ICG Publications, Dordrecht.